

Rácz András
Rodosz 1480-as ostroma
*A johannita lovagrend és a török terjeszkedés
a Földközi-tenger keleti medencéjében*

I. A johanniták Rodoszon

I.1. A Szentföldtől Rodoszig – a johannita lovagrend

A rendet 1070 körül alapították a Szentföldön. Védőszentjük Szent János volt, innen származik a johannita elnevezés. Fő feladatuk eleinte a jeruzsálemi ispotály fenntartása és működtetése volt, ebből alakult ki másik nevük: *ispotályos lovagok*. A rend természetesen hamar katonai feladatokat is vállalt, végigharcolták a szentföldi keresztes háborúkat, ők építették Krak de Chevaliers máig is álló óriási erődjét Szíriában. Amikor 1291-ben elesett Akkón, az utolsó nyugati kézen maradt szentföldi város, a johanniták a templomosokkal együtt Ciprusra menekültek.

Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy hiába a ciprusi támaszpont, a nyugati lovagok egyhamar nem térhetnek vissza a Szentföldre. A johanniták megerősödését Cipruson nem nézte jó szemmel a sziget királya. Különösen amiatt neheztelt rájuk, mivel a lovagrend egyre több hajót épített – féltette tőlük a ciprusi érdekeket. Eddig a lovagok ugyanis döntően ciprusi hajók bérbevételével bonyolították ügyeiket a Földközi-tengeren. Foulques de Villaret nagymester ennek következtében úgy döntött, saját hazát keres a johannita rendnek. Erre Rodosz tűnt a legalkalmasabbnak.¹ A sziget a Földközi- és az Égei-tenger találkozásánál feküdt, megfelelően közel a kis-ázsiai partokhoz, így akár egy későbbi keresztes hadjárat kiindulópontjául is szolgálhatott. Remek kikötővel és nagyon jó védelmi adottságokkal rendelkezett, ugyanakkor elég nagy területű volt ahhoz, hogy legalább a szükséges élelmiszer egy részét meg lehessen rajta termelni.

¹ TÖRÖK – LEGEZA, 1999. 26.

I.2. Rodosz megszerzése

Rodosz területi hovatartozása ekkor meglehetősen bonyolult volt. Eszmeileg Bizánchoz tartozott, de iure a genovaiak birtoka volt, valójában azonban részben velencei befolyás alatt álló kalózsok uralkodtak rajta, bizonyos városok pedig önállóak voltak. Villaret nagymester 1306-tól kezdve tárgyalta Genovával és Bizánccal a sziget sorsáról. Genova beleegyezett, hogy ha a johanniták Rodoszt vissza tudják foglalni Velencétől, megtarthatják a szigetet. 1309-ben II. Andronikosz és társaságára, IX. Mihály bizánci uralkodók is megígérték, nem fogják visszakövetelni a szigetet a lovagrendtől.²

A johanniták egy kisebb flottával és néhány genovai gályával már 1306-tól megindították a Rodosz elleni hadműveleteket. Partra szálltak, és lépésről lépésre kezdték meghódítani a szigetet. A görögök keményen védekeztek, Philermo várát csak árulással sikerült megszerezni. Maga Rodosz erőssége két évig ellenállt.³ A sziget meghódítása végül 1309-re fejeződött be.⁴ Megszerezték a közeli Calchi, Limonia, Simi, Piscopi, Nisiro, Lango, Calimno, Lero és Castelrosso szigeteket is.⁵

1312-ben, a templomos rend felszámolását kimondó vienne-i zsinaton V. Kelemen pápa a pert túlélő templomosokat átirányította a johannita rendbe. A franciaországi templomos birtokok természetesen IV. (Szép) Fülöp francia királyhoz kerültek, ám azokon a területeken, ahová a templomosok elleni pert kezdeményező Fülöp hatalma nem terjedt ki, a pápai döntés értelmében a templomosok birtokai a rodoszi lovagokat illették.⁶

I.3. Szervezeti felépítés

Az 1312-re jelentősen megerősödött lovagrend szervezetileg hét, majd 1319-től nyolc rendből, ún. nyelvből állt. A nyelvek területi alapon szerveződtek, élükön a *baillivus*-ok álltak. A Provence, Auvergne és France nyelvek franciákból álltak, Itália, Aragon és

² TÖRÖK – LEGEZA, 1999. 26.

³ RUNCIMAN, 1999. 960.

⁴ RILEY-SMITH, 1995. 305–306.

⁵ TÖRÖK – LEGEZA, 1999. 26.; RILEY-SMITH, 1995. 339–340.

⁶ TÖRÖK – LEGEZA, 1999. 26.

Anglia nyelv az onnan származó lovagokból szerveződött, a Német nyelv pedig a német területekről és Közép-Európából származó rendtagokat tömörítette. A nyolcadik, Portugál-Kasztíliai nyelv csak később, az innen származó rendtagok számának növekedésével jött létre. A magyar lovagok a cseh rendtartományon keresztül eleinte a német, 1314-től pedig – Anjou befolyásra – az itáliai nyelvhez tartoztak.⁷

A renden belüli feladatok nyelvek szerint különültek el. A Provence és Itália nyelvekbe tartozók mindig a flottánál szolgáltak. A provence-i *baillivus* volt a nagymester helyettese a hadsereg élén, az itáliai *baillivus* pedig a flotta főparancsnoka. A kormányzásért Auvergne felelt, az ispotályok működéséért France. Az angolok alá tartozott a sziget partvédelmét ellátó könnyűlovasság, az Aragon nyelv foglalkozott az ellátási feladatokkal, az erődítések pedig a Német nyelv felügyelete alatt álltak. A később létrehozott Portugál-Kasztíliai nyelvnek döntően adminisztratív feladatai voltak, ugyanakkor ők őrizték a rend pecsétjeit is. A Portugál-Kasztíliai *baillivus* volt a rend főkancellárja.⁸

I.4. Rodosz és gazdasága

Rodosz az Égei-tengeren, Kis-Ázsia nyugati partjainál fekszik. A Déli-Szporádok szigetcsoport legnagyobb tagja, területe 1404 km². A sziget közepén emelkedő hegység legmagasabb pontja 1215 méter. Éghajlata mediterrán, a parti síkságok és dombok számos kisebb patakkal, érrel átszabdalt termékeny földjén⁹ déligyümölcs-, olíva- füge-, gránátalma-¹⁰ és szőlőtermesztés folyik, a hegyvidék erdős. Ősztől tavaszig a nyugati szélirány az uralkodó, nyáron pedig az északi.¹¹

A sziget északkeleti partján áll Rodosz városa. A terület az ókor óta lakott, kedvező fekvésének köszönhetően már a Kr. e. 3–2 évezredben is fontos kereskedelmi központként működött. A kikötő fontos állomáshelye volt a levantei kereskedelemnek, Ciprus és a

⁷ TÖRÖK – LEGEZA, 1999. 26–27.

⁸ TÖRÖK – LEGEZA, 1999. 27–28.

⁹ ENC. BRIT., 1883. 525.

¹⁰ FÉNYES, 1854. 433.

¹¹ ENC. BRIT., 1883. 525.

krétai Kandia között Rodoszon álltak meg a hajók élelmet és vizet vételezni.¹² Rodosz kevés természetes erőforrása közül leginkább az erdők faanyaga volt jelentős. Ez sem tudta fedezni az igényeket, így 1522-ig a rodoszi hajók Számoszra jártak az épületekhez, árbocokhoz, hadigépekhez, ágyú lafettákhoz stb. szükséges faanyagért. A számoszi fával aztán nemcsak Rodoszt látták el, de kereskedtek is vele.¹³

A johanniták – felismerve, hogy az Oszmán Birodalom erősödésével egyre nehezebb lesz Rodosz ellátása, – fokozatosan „átállították” a szigetet célirányos haditermelésre.¹⁴ Minden megművelhető földön élelmiszert termeltek, a helyben található faanyagot hajókhoz, hadigépekhez stb. használták fel. Természetesen fontos szerep hárult Rodosz polgári lakosságára is, hiszen 450 lovagnál több csak ritkán volt egyidejűleg a szigeten. A javarészt görög lakosság létszáma 20.000 főre volt tehető. A mezőgazdasági termelés mellett részt vettek az erődítési munkálatokban, falakat, tornyokat építettek, háború esetén védelmi feladatokat is elláttak, illetve szabad evezősként szolgáltak a gályákon.¹⁵ A johanniták jól bántak velük, a görögök a római pápa elismerése mellett megtarthatták ortodox vallásukat, így szívesen működtek együtt a lovagrenddel.¹⁶

Az intenzív módszerekkel elért növekedés dacára a szigetállam ellátása továbbra is a tengeri kereskedelemtől függött. Rodosz védelméhez elsősorban nem nagyszámú harcosra, hanem pénzre volt szükség, hogy a megfelelő behozatalt biztosítani tudják. Ezt elősegítendő a 15. század elején jelentősen kibővítették a kikötőt,¹⁷ így – amellet, hogy több hajót tudtak egyidejűleg fogadni –, nőttek

¹² DUDAR, 1991. 41.

¹³ PIRI REIS, 1988. 393.

¹⁴ RILEY-SMITH, 1995. 343.

¹⁵ Ez alól természetesen kivételt jelentettek azok a görögök, akiket valamilyen bűncselekmény elkövetéséért ítélték gályarabságra, ők nyilván nem szabad akaratukból dolgoztak a hajókon. NICOLLE, 1996.242.

¹⁶ RILEY-SMITH, 1995. 339.

¹⁷ A kikötő eddig sem volt apró, hiszen 1365-ben I. Lusignan Péter ciprusi király 165 hajóból álló flottáját is be tudta fogadni. HOUSLEY, 1992. 40.

a vámokból, kikötői illetékekből stb. származó bevételek is.¹⁸

Mindazonáltal a johanniták fő anyagi forrását továbbra is a rendőriási nyugati birtokai jelentették. Nyugati tartományaikból 1374–1375 folyamán a lovagrend kb. 46.000 dukát bevételre tett szert. Száz év múlva, 1478-ra ez az összeg elérte a 80.500 dukátot, ehhez jött még a keleti birtokokról származó 11.500 dukát jövedelem.¹⁹ Ez a 92.000 dukát a fokozódó török nyomás miatt már valószínűleg kevés lett volna a fennmaradáshoz, de volt még egy igen jelentős bevételi forrás, mégpedig a *corso* intézménye.

I.5. A *corso*

Kedvező fekvése folytán a sziget kiválóan alkalmas volt nemcsak kereskedelemre, de kalózkodásra is. Elsősorban a Földközi-tenger keleti medencéjében, Kis-Ázsia déli partjain és az Égei-tenger délkeleti részén zajló kereskedelmi hajóforgalom ellen. A folyamatos muszlim terjeszkedés megadta az ideológiai alapot is: a török és mameluk kereskedelmi hajózás elleni harc a „szent háború”,²⁰ a „keresztes hadjárat” része volt. A *corso* ennek a lehetőségnek a bérbeadását jelentette. Ezzel a 14. század végétől létező lehetőséggel egyre többen és egyre hatékonyabban éltek, így az mind nagyobb mennyiségű pénzt hozott a lovagrendnek. 1519-ben például a *corsó*ból származó bevételek elérték a 47.000 dukátot – ez az 1378-ban a nyugati rendtartományokból származó teljes bevétel fele!²¹

Az összeget megfizető hajósok utánpótlási bázisként, pihenő- és menedékhelyként egyaránt használhatták Rodosz kikötőjét. Noha egyszerre csak viszonylag kevés kalózhajó állomásozott Rodoszon, a sziget központi fekvését kihasználva²² a kalózok igen súlyos veszteségeket okoztak a muszlim kereskedelmi hajózásnak.²³ Nem volt olyan oszmán vagy mameluk hadihajó, amely megkísérelte volna az erődített kikötőbe is követni a kalózokat. A zsákmány

¹⁸ RILEY-SMITH, 1995. 339.

¹⁹ RILEY-SMITH, 1995. 343.

²⁰ RILEY-SMITH, 1995. 342.

²¹ RILEY-SMITH, 1995. 343.

²² RILEY-SMITH, 1995. 342.

²³ HALLAM, 1989. 336.

pedig Rodosz piacán kelt el... A rodoszi kalózkodás nagyon súlyosan érintette mind a Mameluk, mind később az Oszmán Birodalom tengeri kereskedelmét. Az 1440-es évek mameluk támadásainak is a Rodoszról folytatott kalóztevékenység volt a kiváltó oka. Például a sziget védelmében kétszer is segítséget nyújtó burgundiai Geoffrey de Thoisy 1440-ben négy hajójával végigprédálta a muszlim hajókat egész Észak-Afrikában.²⁴

I.6. A zarándoklatok

A johanniták számára a *corso* mellett fontos bevételi forrást jelentett a Jeruzsálem felé tartó zarándokforgalom is. Felmerül a kérdés, hogy a tengeri utat választó hívők miért álltak meg mégis inkább Rodoszon, noha készleteiket Cipruson is feltölthették volna? Keresztelő Szent János testét Szamariában temették el, de késő középkori tradíció szerint fejét Konstantinápolyba szállították. Az út során megálltak Alexandriában és „*egy Rodosz nevű szigeten*”²⁵ is.

A johanniták megragadták a lehetőséget, és a 14. század második felétől²⁶ Rodosz a Jeruzsálembe vezető zarándokút egyik fontos állomása lett. Ebből a lovagrendnek természetesen komoly bevétele származott. A gazdasági előnyök mellett a zarándokok jelenléte időnként katonailag is fontossá vált, mind az 1480-as, mind az 1522-es ostrom idején részt vettek a sziget védelmében az itt rekedt zarándokok is.²⁷

I.7. Az első hadi vállalkozások

A johanniták rodoszi tartózkodásuk első éveit uralmuk kiterjesztésével töltötték. A környező szigeteken túl az égei szigetvilágban fokozatosan terjeszkedtek északnyugat felé. Az ilyen irányú expanzió 1340 körül véget ért, ekkor Kósz²⁸ még johannita

²⁴ HOUSLEY, 1992. 92.

²⁵ DUPUY, 1998. 343.

²⁶ Anthony Luttrell kutatásai szerint. DUPUY, 1998. 347.

²⁷ HOUSLEY, 1992. 228.

²⁸ A sziget ókori neve Kós (nem azonos a jóval északabbi Chiossal!), latinul Scio. Ma Kósz. Az ókori elnevezésekhez lásd DUDAR, 1991. 35.

birtok volt, de Ikaria már nem.²⁹

Az 1330-ben évek végén egy Rodoszon járt német zarándok, Ludolph von Südheim³⁰ beszámolt róla, hogy a johanniták Rodosz, Kósz és Castelrosso szigete között jelzőhálózatot építettek ki, amelynek működési elve: „*nappal füst, fáklyák éjjel.*”³¹ Mivel a nappal használt füstjelek a szélre igen érzékenyek, ezért az – eredetileg muszlim kalózok ellen kiépített – rendszer hosszabb üzenetek továbbítására csak éjjel lehetett alkalmas. Ugyanilyen hírközlési összeköttetés volt Rodosz és Ciprus, és valószínűleg a korinthoszi citadella és az athéni fellegvár között is, utóbbira az Akropolisz ún. „francia tornyának” kialakítása utal.³² Fontos azonban hozzátenni, hogy az Égei-tengeri, különféle hovatarozású keresztény birtokok és erődök között – néhány kivétellel – nem létezett egységes jelzőrendszer,³³ bár a technikai lehetőség erre adott volt.

1344-ben a rodosziak hat hajóval vettek részt a velencei (20 hajó) – ciprusi (4 gálya) – pápai (4 hajó) flotta Szmirna elleni támadásában. A hadművelet közvetlen oka az volt, hogy Omár, Ajdin emírje, Szmirna ura, hajóhadat épített, hogy az Égei-tengeren kalózkodjon. A nyugatiak azért támadtak, mivel a tengeri kereskedelemben és kalózkodásban egyaránt érdekeltek voltak, így nem volt szükségük a szmirnai konkurenciára. A győzelem után Szmirna és Izmir³⁴ a johanniták birtoka lett, és az is maradt egészen 1402-ig, amikor a városokat Timur Lenk elfoglalta.³⁵ Az 1344-ben szerzett Bodrum erődje azonban 1522-ig a lovagrend kezén maradt. Az alaposan megerősített kikötő sikerrel verte vissza az 1440-es és 1444-es mameluk támadásokat, sőt, az 1480-as nagy ostromot is.³⁶

1359-ben Lampszakosznál és a Dardanelláknál harcoltak

²⁹ BRICE, 1981. 30.

³⁰ MOLIN, 2001. 251.

³¹ MOLIN, 2001. 252.

³² MOLIN, 2001. 302.

³³ MOLIN, 2001. 302.

³⁴ HOOPER, – BENNETT, 1996. 126.

³⁵ RILEY-SMITH, 1995. 304.

³⁶ HOOPER – BENNETT, 1996. 126.

rodoszi hajók,³⁷ 1361-ben támogatták I. Lusignan Péter ciprusi királyt az anatóliai Attalia elfoglalásában.³⁸ 1365 augusztusában Rodoszról indult el I. Péter 165 hajójával az Alexandria elleni kereszties hadjáratra. A flottából 108 hajó volt ciprusi, a többit a velenceiek és a johanniták adták.³⁹

Mіндеzen katonai akciók mellett a lovagrend a kalózkodás támogatásával is súlyos károkat okozott mind a mameluk szultánságnak, mind a szíriai és anatóliai városállamoknak. Az 1430-as évek végére a Rodoszról kiinduló kalózhajók szinte megbénították a Földközi-tenger keleti medencéjének kereskedelmét.

II. A mameluk kísérletek

Miután a johanniták a 15. század elején kibővítették Rodosz kikötőjét, nemcsak a sziget kereskedelmi forgalma lendült fel, de megerősödött a *corso*-rendszer keretében Rodoszról kiinduló kalózkodás is. Az ekkor még elsősorban szárazföldön terjeszkedő Oszmán Birodalom számára a tengeri kereskedelem nem volt létfontosságú, a törökök nem is rendelkeztek érdemi tengeri haderővel, így ők nem sokat tehetek a rodoszi kalózkodás és az őket támogató johanniták ellen. Viszont – az oszmánokkal ellentétben – a mameluk szultanátus működésében döntő jelentőségű volt a tengeri kereskedelem, és mivel a ők komoly flottával rendelkeztek, kézenfekvő volt, hogy nem fogják tétlenül túrni az egyre erősödő keresztény kalóztevékenységet. Al-Zahir Jakmak mameluk szultán (1438–1453)⁴⁰ elhatározta: mindenáron végez a Földközi-tenger keleti medencéjét megbénító rodoszi johannita állammal.

II.1. Az 1440-es támadás

A Rodosz ellen induló flotta Damiettából futott ki 1440 tavaszán. A 15 hadihajó megközelítőleg 200 reguláris katonát és néhány száz

³⁷ RILEY-SMITH, 1995. 339–340.

³⁸ RUNCIMAN, 1999. 973.

³⁹ RUNCIMAN, 1999. 967.

⁴⁰ RILEY-SMITH, 1995. 249.

önkéntest szállított. Először Ciprusra feltöltötték készleteiket, majd a flotta a kis-ázsiai Alayába hajózott. A muszlim Amir, a város ura további katonákat és négy gályát adott a támadáshoz.⁴¹ A rodosziak azonban felkészülten várták a rohamot, és Jean de Lastic nagymester (1437–1454) vezetésével könnyűszerrel visszaverték a mamelukokat.⁴² A muszlim támadás nem okozott komoly károkat a városban, leszámítva, hogy a tüzéségi találatok következtében össze-omlott a nagy zsinagóga.⁴³ Az ostromlók 12 hajót veszítettek.⁴⁴ A sikerben szerepet játszott a burgundiai Geoffrey de Thoisy lovag négy hadihajója is.⁴⁵

Az 1440-es mameluk kísérlet – főleg, ha összehasonlítjuk a későbbi hadműveletek, főként az 1480-as és 1522-es ostromok arányaival, és az azokban résztvevő óriási erőkkel – alig volt több egy kis erővel végrehajtott portyánál.

II.2. Az 1443-as támadás

Al-Zahir Jakmak szultán, okulva a három évvel korábbi kudarcból, ezúttal jóval nagyobb hadsereggel szándékozott Rodosz ellen indulni. Ennek megfelelően a Damiettából induló flotta nem egyenesen a johanniták ellen hajózott, hanem Bejrút – Tripolisz – Larnaca – Limasol – Adabia útvonalon haladva először összegyűjtötte az alávetett városok, államok haderejét. Az egyesült hadsereg és flotta első feladata az volt, hogy elfoglalják Châteauroux (más néven Castellino) szigetét a johannitáktól. Erre azért volt szükség, mert a kis szigetről könnyen hátra lehetett volna támadni a flottát. A kis létszámú helyőrséget könnyedén legyűrték, a sziget mameluk kézre került.⁴⁶ Amellett azonban, hogy túl sok időt vesztegettek el a flotta összegyűjtésével és Castellino ostromával, a mamelukok azt is tudták, támadásuk nem érné készületlenül a johannitákat. Nyilván látták ugyanis a Castellinót Rodosszal összekötő „távíró” rendszer füst- és fényjelzéseit. Ebből

⁴¹ HOUTSMA, 1936. 1238.

⁴² TÖRÖK – LEGEZA, 1999. 29.

⁴³ SINGER, 1905. 401.

⁴⁴ BRADBURY, 1994. 228.

⁴⁵ HOUSLEY, 1992. 92.

⁴⁶ HOUTSMA, 1936. 1238. p.

pedig sejthették: Rodosz védői mostanra mindent tudnak az ostromló sereg létszámáról, felszereléséről, és ha segítséget küldeni nem is tudnak (noha Castellino parancsnoka ezt minden bizonnyal kérte), a védelemre alaposan felkészültek.

A flotta tehát a közeledő tél elől kénytelen volt visszatérni Damiettába.⁴⁷ A hadművelet lényegében „célit tévesztett,”⁴⁸ de a résztvevő erők sértetlenek maradtak, a következő támadáshoz csak a tavaszt kellett megvárni...

II.3. Az 1444-es támadás

A Damiettában áttelelt mameluk és szövetséges flotta tavasszal Tripolisz érintésével indult Rodosz ellen. A főerőt mintegy 40 hadihajó és közel 1.000 katona alkotta, ehhez jöttek még a szállítóhajók és egyéb kisebb járművek. A mamelukok partra szálltak Rodoszon, a várost körbezárták és ostrom alá vették. A közel 40 napos⁴⁹ ostrom alatt folyamatosan dúlták a város körüli falvakat, ültetvényeket is.

Jean de Lastic johannita nagymester kitartott. Az előző évi mameluk kísérlet után a lovagrendiek tudták, idén biztosan megindul a támadás Rodosz ellen is, így a városban bőséges készleteket halmoztak fel. Mivel a johannitáknak jó kapcsolatuk volt Burgundiával,⁵⁰ onnan bizvást reménykedhettek segítségben. A rodoszi flotta egyelőre nem is indított ellentámadást, várták a lehetőséget, hogy majd a felmentő sereggel egyesülve törjék át az ostromgyűrűt.

Az ostromló mameluk hadsereg az első rohamok kudarca után elbizonytalanodott. Egy kortárs muszlim krónikás szerint: *„a csapatoknak nem volt egyértelműen meghatározott célja, így nem is térhettek vissza tényleges eredménnyel és ezért korábbi buzgalmuk a szent háború iránt [...] hosszú időre lelohadt.”*⁵¹ A johanniták kihasználták a mameluk hadvezetés határozatlanságát. Időközben

⁴⁷ HOUTSMA, 1936. 1238.

⁴⁸ RILEY-SMITH, 1995. 249.

⁴⁹ HOUTSMA, 1936. 1238.

⁵⁰ HOUSLEY, 1992. 92.

⁵¹ RILEY-SMITH, 1995. 249.

ugyanis Geoffrey de Thoisy vezetésével megérkezett a burgundi flotta.⁵² Ennek támogatásával kitörték és tönkre verték az ostromlók táborát.⁵³

A mamelukok súlyos veszteségekkel kénytelenek voltak visszahajózni Damiettába. Végül 1446-ban a mameluk szultánátus és a johannita lovagrend képviselői Jacques Coeur francia kereskedő közvetítésével⁵⁴ kötötték meg a békét. Jean de Lastic azonban nem bízott a béke tartósságában és nagymesterségének hátralevő idejében folyamatosan erősítette Rodosz falait.⁵⁵

II.4. A johanniták sikerének okai

A johanniták sikerének három fő összetevője volt.⁵⁶ A lovagrend – nem utolsósorban kalózzokkal folytatott jó viszonyának köszönhetően – kiváló kémhálózattal rendelkezett minden környező országban, így pontos információkkal rendelkezett az ellenséges katonai műveletekről.

Levantei kereskedelemben betöltött közvetítő pozíciójának köszönhetően a lovagrendnek megvoltak a megfelelő anyagi forrásai ahhoz, hogy példátlanul erős védelmet építsen ki Rodoszon. A kiváló terepadottságok és a magas falak védelmében a mamelukokénál lényegesen erősebb hadsereget is fel tudtak tartóztatni. Az ostromtechnika korabeli fejletlensége miatt a támadók legfeljebb az erősség kiéheztetésében reménykedhettek volna – az egész évei szigetvilágra jellemző sziklás talaj miatt még aknákkal sem lehetett próbálkozni.

Döntő fontosságú volt még a johanniták hadművészet-, harcmodor- és fegyverzetbeli fölénye a mamelukokhoz képest. A falak védelmében bátran és összehangoltan küzdő nehézfegyverzetű lovagok – a sziget görög lakosságának támogatásával – közelharcban könnyen legyőzhették a szervezetlenül rohamozó, döntően könnyűfegyverzetű mameluk katonákat.⁵⁷

⁵² HOUSLEY, 1992. 225.

⁵³ HOUTSMA, 1936. 1238.

⁵⁴ RILEY-SMITH, 1995. 249.

⁵⁵ HOUSLEY, 1992. 225.

⁵⁶ HOUTSMA, 1936. 1238.

⁵⁷ HOUTSMA, 1936. 1238.

III. A török veszély

III.1. Az oszmán terjeszkedés az Égei-tenger térségében

Az 1444-es kudarc után a mameluk szultanátus többé nem veszélyeztette Rodoszt. A johannita lovagrend számára a fő problémát immár a terjeszkedő Oszmán Birodalom jelentette.

Miután 1453-ban a törökök elfoglalták Bizáncot, kézenfekvő volt, hogy előbb-utóbb Rodoszt is támadás éri, hiszen a sziget lényegében elzárta az utat az déli és keleti tengeri terjeszkedés előtt. Az Oszmán Birodalom azonban egyelőre a Balkánra koncentrált, itt pedig az 1456-os nándorfehérvári vereség jelentősen visszavetette őket. A balkáni terjeszkedéstől függetlenül megkísérelték adófizetésre kényszeríteni Rodoszt is. Amikor az adófizetési felszólítást a rend 1454-ben visszautasította, 1455-ben elfoglalták a johanni-táktól Kóst, bár a felleget nem tudták bevenni.⁵⁸ Mivel 1460-ban elfoglalták szinte egész Dél-Görögországot, 1462-ben pedig Leszboszt, a lovagrend beleegyezett, hogy „ajándék” formájában évente adót fizessen a szultánnak.⁵⁹

III.2. Az utolsó kereszties hadjárat

1464-ben a Konstantinápoly elestétől megrettent Nyugat, úgy látszott, képes lesz újra kereszties hadjáratot indítani a törökök ellen. II. Pius pápa 1458 óta fáradozott, hogy megteremtse a hadjáratához szükséges összefogást. 1463-ban tervét már-már siker koronázta: a pápai államok területén felfedezett timsóbányák megingatták a törökök timsó-monopóliumát, és jelentős bevételhez juttatták a pápát. Mátyás magyar király (1458–1490) is támogatta a hadjárat ötletét, lévén Magyarország közvetlenül határos volt az Oszmán Birodalommal. Jó János burgundiai herceg és Velence is a háború mellett foglalt állást.

Az idő múlásával a lelkesedés fokozatosan csökkent. Az itáliai városok a kereszties hadjáratok kedvéért sem voltak hajlandók

⁵⁸ HOUSLEY, 1936. 225.

⁵⁹ HOUSLEY, 1936. 226.

veszélyeztetni a törökkel folytatott jövedelmező kereskedelmüket. A burgundi herceg a francia veszélyre hivatkozott, csak Mátyás és a johanniták tartottak ki a háború mellett.⁶⁰

A pápa ekkor úgy döntött, maga fogja finanszírozni a hadjáratot. Anconában össze is gyűlt a flotta, ám a velenceiek nélkül nem voltak elegenden, így nem indulhattak el. Velence pedig késlekedett. Arra hivatkozott, hogy megvárja, míg a pápa megérkezik. Az idős és beteg Pius már haldoklott, amikor útra kelt. Emberei eltitkolták előle, hogy egyetlen európai uralkodó sem követi őt a háborúba. Anconához közeledve már a pápai hordszék függönyét is összehúzták, hogy a pápa ne láthassa a dezertáló katonákkal teli utat.⁶¹ Anconába érkezésekor hangzott el a híres mondat, amikor megtudta, hogy a velencei hajók késlekednek: „*Eddig nekem hiányoztak a hajók, most én hiányzom a hajóknak.*”⁶² A hadjárat el sem indult. Mire a pápa augusztus 14-én meghalt, saját kíséretén kívül már alig maradt valaki Anconában, a sereg teljesen feloszlott.

A keresztes hadjárat kudarcával csak idő kérdése volt a Rodosz elleni török támadás. Amikor a törökök elfoglalták Negropontét, ahol két rodoszi gálya harcolt a sziget védelmében, Rodosz és a Porta kapcsolata végleg ellenségessé vált.⁶³ Az 1470-es években a törökök számos portyát indítottak a johanniták kis-ázsiai és szigetvilágbeli érdekeltségei ellen,⁶⁴ minden tavasszal végigdúlták Rodosz partjait,⁶⁵ de ebben az időszakban a háború súlypontja máshová helyeződött.

III.3. Uzun Haszán és Velence

Az erősödő Oszmán Birodalom fő riválisa ebben az időszakban az Iránt és Kelet-Anatóliát kezében tartó Uzun Haszán, az Akkoyunludinasztia feje volt. Amikor 1464-ben trónviszály tört ki Karamániában, Uzun Haszán elérkezettnek látta az időt, hogy Közép-Anatóliában is megvesse lábát. Segítségére voltak ebben a velenceiek,

⁶⁰ RUNCIMAN, 1999. 984.

⁶¹ RUNCIMAN, 1999. 983–984.

⁶² TÖRÖK – LEGEZA, 1999. 29–30.

⁶³ HOUSLEY, 1992. 226.

⁶⁴ RILEY-SMITH, 1995. 305.

⁶⁵ HOUSLEY, 1992. 226.

akik azonnal csatlakoztak fő ellenségük, az Oszmán Birodalom elleni támadás tervéhez.⁶⁶

Noha II. Mehmed szultán (1451–1481) 1468-ban bevonult Karamániába, nem tudta legyőzni az Uzun Haszánnal szimpatizáló hegyi törzseket. A keleti fenyegetés 1471-ben vált igazán komollyá, amikor Uzun Haszán a velencei szövetség mellett felvette a kapcsolatot a rodoszi johannitákkal, Ciprus királyával és az alanyai bejjel is – 30000 katonát ígért nekik az oszmánok elleni harchoz.⁶⁷ A velenceiekkel kötött szerződés értelmében Uzun Haszáné lett volna egész Anatólia, mindössze annyi megkötéssel, hogy nem épít erődöket a köztársaság érdekeltségéhez tartozó partvidéken. Velence megkapta volna Moreát, Leszboszt, Euboiát és Argoszt, sőt, még Isztambul elfoglalását is tervbe vették.

1472-ben Uzun Haszán seregei a helyi törzsek támogatásával kiűzték a törököket Karamániából. Ezzel egy időben jelentős pápai-velencei hajóhad támadta Antalyiát és Szmírnát, és komoly károkat okozott az oszmánoknak.⁶⁸ Uzun Haszán csapatait pedig csak azért nem sikerült tűzfegyverekkel ellátni, mert a megbeszélte találkozó idején Haszán éppen Karamánia belsejében harcolt, így nem tudott találkozni a velencei szállítóhajókkal.⁶⁹

Mehmed szultán, hogy szembeszálljon a támadókkal, igen drasztikus intézkedéseket hozott. Rendkívüli hadiadót vetett ki, és közel 70.000 fős hadsereget gyűjtött. A reguláris erők mellé még muszlim és keresztény zsoldosokat is felfogadott, továbbá minden balkáni keresztény faluból elvitetett katonának két felnőtt férfit. Ezzel az óriási hadsereggel azután 1473. augusztus 11-én Baskentnél, az Eufrátesz mellett szétverte Uzun Haszán csapatait. A győzelem után a szultán Velence ellen fordult. 1474-ben ostrom alá vette Scutarit, ám mivel a sereg nehezen boldogult, 1478-ban a helyszínre utazott, hogy személyesen irányítsa a hadműveleteket. A nyomasztó túlerő végül békére kényszerítette Velencét, a szerződést 1479. január 25-én kötötték meg. Az Oszmán Birodalom

⁶⁶ Albániában Szkander bég (Kasztrióta György) szintén velencei támogatással harcolt a törökök ellen.

⁶⁷ ÍNALCIK, 1994. 28.

⁶⁸ HALLAM, 1989. 337.

⁶⁹ ÍNALCIK, 1994. 28.

legyőzte Uzun Haszánt, Velencével pedig békét kötött: a johanniták tehát egyedül maradtak.

IV. A kettős támadás 1480-ban

Az 1480-as hadjáratnál II. Mehmed szultánnak két fő célja volt. Egyrészt meg akarta vetni a lábát Itáliában és ezzel meggyengíteni a pápát, Velencét és a többi itáliai városállamot. Másrészt, mivel a Nyugat szükségszerűen Itáliára figyelt volna, el akarta foglalni Rodoszt.⁷⁰ A szárazföldről kb. 16 kilométerre⁷¹ fekvő sziget megszerzése számos előnnyel járt volna: a nagy és jól kiépített kikötő, a sziget termékenysége, stratégiai jelentős fekvése és kereskedelmi központ-jellege egyaránt csábították az oszmánokat. A sziget remekül felhasználható lett volna az esetleges lázadások ellen Kis-Ázsia déli részén, Rodosz ókori eredetű hírneve és tekintélye pedig propaganda-szempontról volt értékes.⁷²

A győzelemnek indirekt előnyei is lettek volna. Véget ért volna a johanniták zavaró jelenléte az Égei-tengeren, ezzel együtt jelentősen csökkent volna a kereskedelmi hajózást veszélyeztető keresztény kalóztevékenység is.⁷³ Rodosz elfoglalásával elhárult volna a veszély, hogy a sziget kiindulási bázisul szolgálhat egy esetleges későbbi kereszties hadjáratához, továbbá mind katonai, mind propagandaszempontról jól jött volna a mamelukok ellen is.⁷⁴ Amikor 1522-ben végül sikerült elfoglalni Rodoszt, Ciprus volt a következő célpont⁷⁵ – feltehetően, már 1480-ban is egy ehhez hasonló tervet dédelgetett az Oszmán Birodalom.

IV.1. Otranto

⁷⁰ SHAW, 1976. 69.

⁷¹ DUFFY, 1996. 192.

⁷² HOUSLEY, 1992. 226.

⁷³ Persze ez nem jelentette volna azonnal a keresztény tengeri jelenlét felszámolását a térségben: velencei birtokok húzódtak végig a dalmát és a moreai partokon, valamint hozzájuk tartozott Kréta és Korfu is. Az 1489-ig fennálló Ciprusi Királyság szintén fenyegetést jelentett, még ha régi erejének árnyéka volt is már csupán. DUFFY, 1996. 192.

⁷⁴ HOUSLEY, 1992. 226.

⁷⁵ HOUSLEY, 1992. 200.

1480 tavaszán az albániai Avlonya kikötőjéből futott ki egy török flotta Gedik Ahmed pasa parancsnoksága alatt, amelynek célpontja Apulia volt.⁷⁶ Először körülhajózták Dél-Itáliát, majd augusztus 11-én partra szálltak, és heves harcok után bevették Otrantót.⁷⁷ A város hídfőállás lett volna az itáliai oszmán terjeszkedéshez.

Az oszmán siker óriási pánikot váltott ki. A pápa a lakosság legnagyobb részével együtt északra menekült. IV. Sixtus pápa keresztes hadjáratot hirdetett Otranto visszafoglalására, segítséget ajánlottak a nápolyiak, Mátyás magyar, valamint XI. Lajos francia király is.⁷⁸

Gedik Ahmednek nem volt elegendő embere, hogy a megszerzett hídfőt kiterjessze, ezért 1480 decemberében visszahajózott Ruméliába, hogy erősítést szerezzen Itália tervezett meghódításához. Az 1481-es trónviszály miatt már nem is tért vissza a városba, melynek vezér nélkül maradt török védői végül 1481. szeptember 10–11-én megadták magukat.⁷⁹

V. Rodosz ostroma

V.1. Az 1479-es Rodosz elleni portya

A szultán jól tudta, a kettős támadás másik célpontja, Rodosz előreláthatólag sokkal keményebb dió lesz, mint Otranto. A fő támadás előtt mindenképp szükség volt tehát egy felderítő akcióra, már csak azért is, mert a johanniták erejéről, az erődítések elhelyezkedéséről a törököknek csak igen homályos, és egyáltalán nem naprakész információik voltak – egy rodoszi származású renegát, Antonio Meligalo átadott ugyan néhány régi térképet Meszih pasának, ám ezeken még nem szerepeltek az elmúlt évek rodoszi erődítési munkálatai.⁸⁰ Meligalo igen biztató – bár mint később kiderült, helytállóan a legkevésbé sem nevezhető – jellemzést adott a rodoszi állapotokról is: a lakosok

⁷⁶ İNALCIK, 1994. 29.

⁷⁷ SHAW, 1976. 69.

⁷⁸ SHAW, 1976. 70.

⁷⁹ HOUSLEY, 1992. 112.

⁸⁰ BROCKMAN, 1995. 63.

elégedetlenkednek, az itáliai és spanyol lovagok a lázadás szélén állnak, az Auvergne-i nyelvhez tartozó falak és tornyok gyengék, vékonyak (ez kivételesen igaz volt, az említett szakaszon a korszerű erődítések csak 1496-ra készültek el), a város szinte nyitva áll. Nem dönthető el egyértelműen, hogy Meligalo esetleg kettős ügynök volt-e.⁸¹

1479 telén Meszih pasa kisebb erőkkel Rodoszra hajózott, hogy ellenőrizze Meligalo információit, és amennyire lehet, felderítse a város védelmét. Könnyűlovasságát és szpáhijait a várostól távol tette partra, nehogy a johanniták megakadályozzák a partraszállást. A lovagrendet azonban kiváló kémhálózatának köszönhetően nem érte meglepetésként a támadás: a falvak népe jól védhető helyeken keresett menedéket, a néhány kisebb település feldúlása után újrarendeződő muszlim lovasságot pedig a johanniták bekerítették, és nagyrészt megsemmisítették.

Meszih pasa a túlélőkkel a közeli Tilosz szigetére hajózott. A johanniták azonban számítottak erre, így már korábban megerősítették tiloszi helyőrségüket, ennek következtében a törökök súlyos veszteségekkel innen is távozni kényszerültek.⁸² Mindezek ellenére a török akció elérte célját: felmérték a védők erejét, és Meszih tudta, hogy a következő évben nem számíthat könnyű győzelemre.

V.2. Az 1480-as ostrom: a támadók

1480 tavaszán kifutott a másik támadó egység is, Meszih pasa parancsnoksága alatt. Meszihnek mintegy 3.000 janicsárja, és körülbelül 4.000 arab harcosa volt,⁸³ ehhez jöttek még különféle segédcapatok. A kortársak által emlegetett 70 ezer fős hadsereg⁸⁴ minden bizonnyal túlzás, ekkora erőt sem szállítani, sem ellátni nem lehetett volna – továbbá minden bizonnyal igen hamar bevették volna Rodoszt... Az ostromló sereg összlétszáma 10–

⁸¹ BROCKMAN, 1995. 63.

⁸² BROCKMAN, 1995. 64.

⁸³ HOUSLEY, 1992. 228.

⁸⁴ BROCKMAN, 1995. 64.

15.000 fő lehetett.⁸⁵

Az előző évi eseményekből, és Konstantinápoly ostromából okulva, a sereget rendkívül erős tüzérséggel szerelték fel.⁸⁶ A számos kis és közepes űrméretű ágyú, mozsár, csatakígyó stb. mellett Meszihnek volt három óriási bronz ostromlövege is. Ezeket az 5,6 méter hosszú ágyúszörnyeket a pasa a város kulcsának tartott Szent Miklós torony ellen szándékozott bevetni. Az óriáslövegek – Pierre D'Aubusson johannita nagymester későbbi jelentése szerint „*kilenc tenyér*”⁸⁷ kerületű golyókat lőttek ki.

V.3. A védők

Rodosz védői megközelítőleg 3.500-an lehettek,⁸⁸ ám ebből csak körülbelül 600 volt valódi lovag,⁸⁹ egy részük pedig túl öreg volt már a harchoz.⁹⁰ Volt még mintegy 1.500–2.000 apród, zsoldos és egyéb fegyveres, továbbá részt vettek a védelemben a sziget hadra fogható görög és latin hitű lakosai, valamint az ostrom miatt a szigeten rekedt átutazó európai zarándokok is.⁹¹ A nyilvánvaló számbeli hátrány mellett az is problémát jelentett, hogy kevés volt a segédsapatokat irányító altiszt.⁹²

A johanniták alaposan felkészültek az ostromra. Körülbelül két évre elegendő búza élelmiszer, gabona, bor, olaj, sózott hús, és hasonló mennyiségű hadianyag állt a raktárakban.⁹³ Mint a szigeten

⁸⁵ HOUSLEY, 1992. 228.

⁸⁶ SIRE, 1996. 51.

⁸⁷ A jelentés idevágó részét közli: BROCKMAN, 1995. 67. *Kilenc tenyér* BROCKMAN szerint körülbelül hét lábnak fele meg. Ennél a kor lényegesen nagyobb kaliberű ágyúkat is ismer, e három löveget inkább a hosszú cső miatti rendkívül nagy kezdősebesség tette különösen pusztítóvá.

⁸⁸ HOUSLEY, 1992. 228.

⁸⁹ Általában Rodoszon 450-nél több lovag ritkán tartózkodott egyszerre, és ebbe már az öregeket és a harcképteleneket is bele kell érteni. (RILEY-SMITH, 1995. 343.) – A 600-as létszám is azt mutatja, D'Aubusson régóta számított a támadásra.

⁹⁰ RILEY-SMITH, 1995. 343.

⁹¹ HOUSLEY, 1992. 228.

⁹² RILEY-SMITH, 1995. 343.

⁹³ BRADBURY, 1994. 230.

rekedt Giacometti de Curti⁹⁴ augusztiniánus szerzetes írta, „számos íjpuska, könnyű- és nehézágyú, gyújtóanyaggal töltött cserépedények, tartályok forró olajjal, görögtűz, szurokkal teli fazekak [...] és éjjel-nappal folyamatos őrszolgálat, melyet számszeríjász és puskás századok, valamint 100 lovas lát el.”⁹⁵

Rodosz védelmét minden idők egyik legtehetségesebb johannita nagymestere, Pierre D'Aubusson vezette – nem kis részben az ő korábbi tevékenységének eredménye volt a várost övező korszerű falrendszer is. A következőkben az ő pályáját fogom bemutatni.

V.3. A nagymester

Pierre D'Aubusson 1423-ban született a család La Marche-i kastélyában, Franciaországban. A D'Aubusson-ok a tizedik század óta örökjogon uralták Poitou-tól keletre fekvő birtokukat, melynek központja Gueret volt. Az ifjú Pierre a korban tipikus lovagi nevelésben részesült, és a reneszánsz szellemiségéhez híven csakhamar Zsigmond császár udvarába került apródként,⁹⁶ hogy ne csak a fegyverforgatásban, de a művészetekben és tudományokban is jártasságot szerezzen.

Első hadjáratában 1444-ben vett részt a *dauphin*, a későbbi XI. Lajos oldalán a svájciak ellen. Később szolgált VII. Károly hadseregében is, itt szerezte első ismereteit a tüzéségről, és feltehetően innen származtak mérnöki ismeretei is. Az 1440-esévek második felében került Rodoszra, ahol a királytól kapott ajánlólevelének köszönhetően tagjai közé fogadta a johannita lovagrend Auvergne-i nyelve.

A tehetséges ifjú lovag még noviciátusának lejárta előtt parancsnoki kinevezést kapott, és 1454-ben már diplomáciai beosztásban szolgált a lovagrendet. Ő képviselte Jean de Lastic nagymestert, amikor a johanniták az európai udvarokhoz fordultak támogatásért a várható török támadás ellen. Nem rajta múlt, hogy a VII. Károlytól kapott 100.000 aranyon kívül más segítség nem

⁹⁴ BRADBURY, 1994. 231.

⁹⁵ A forrást idézi: BROCKMAN, 1995. 65.

⁹⁶ BROCKMAN, 1995. 59.

érkezett.⁹⁷

1457-ben harcolt Kósz védelmében, és 1459-ben Cipruson. Ő javasolta Zacosta nagymesternek (1461–1467), hogy a kikötő védelmére emeljenek egy külön erődítményt – ez lett a Szent Miklós torony. Orsini nagymester (1467–1476) alatt D'Aubusson már Rodosz vezénylő kapitánya. E pozícióban minden lehetséges forrást felhasználva újabb és újabb bástyákkal, árkokkal erősítette a város falait. 1470-ben a velenceiek oldalán harcolt Euboiá védelmében, majd a vereség után visszatért Rodoszra, és folytatta a munkát.⁹⁸ Mivel az öreg Orsini utolsó éveiben már gyakorlatilag D'Aubusson (aki ekkor az Auvergne-i nyelv priorja is volt) irányította a lovagrendet, nem volt meglepő, hogy Orsini utódjaként 1476-ban⁹⁹ őt választották nagymesterré.¹⁰⁰

V.4. A falak

Rodosz már az ókorban is előnyös fekvésű, jól védhető erősség volt. Miután a johanniták 1306-ban megszerezték a várost, folyamatosan fejlesztették-bővítették a város védműveit. Az építkezések intenzitása természetesen mindvégig a lovagrend aktuális anyagi helyzetének függvénye volt, de a karbantartást a legrosszabb körülmények között sem hanyagolták el. Nem kis részben Pierre D'Aubusson érdeme, hogy Rodosz az 1480-as ostrom idején igen korszerű erődnek számított¹⁰¹ – az ő javaslatára emelték a Szent Miklós tornyot Orsini nagymester idejében, nagymestersége alatt pedig – a kisebb munkákat nem számítva – további három új torony épült, egy vaslánccal lezárhatóvá vált a kereskedelmi kikötő,¹⁰² valamint kiszélesítették a falak előtti árkot.

Ennek megfelelően a Rodosz alá érkező török sereg kettős falakkal találta magát szemben: a kettős falak, melyek közül az első, alacsonyabb, a térképen¹⁰³ *fausse-braye*-ként jelölt fal távol

⁹⁷ BROCKMAN, 1995. 59–60.

⁹⁸ BROCKMAN, 1995. 60.

⁹⁹ SIRE, 1996. 1996. 51.

¹⁰⁰ BROCKMAN, 1995. 60.

¹⁰¹ KEEN, 1999. 185.

¹⁰² BROCKMAN, 1995. 60.

¹⁰³ SIRE, 1996. 1996. 56.

tartotta az árkon esetleg átjutó ellenséget a főfaltól. Az elülső állás védőit hathatós tűztámogatásban lehetett részesíteni a hátsó, jóval magasabb főfalról.

A falak külső oldalán szabályos időközönként elhelyezett magas, karcsú tornyok (ne feledjük, az erődítések legnagyobb része még a tűzérés előtti korszakból való!) helyezkedtek el, melyekből keresztűz alá lehetett venni a falakhoz közelítő ostromlókat. A térkép tanúsága szerint kör és négyszög alaprajzú tornyok egyaránt előfordultak. Ezek nem voltak egybeépítve a fallal, az összeköttetést hidak biztosították. A mellékelt térképen a szürkével jelölt védművek 1522-ből valók, ám az 1480-as, feketével ábrázolt falak, bástyák is impozáns erőt képviseltek.

V.5. Az ostrom első szakasza

A közeledő török sereget a város melletti Szent István hegyen álló őrszemek 1480. május 23-án észlelték először. A több mint ötven hajóból álló török flotta¹⁰⁴ félhold alakzatban közelített északnyugat felől: hátul és középen haladtak a lassú, sebezhető szállítóhajók, míg a szárnyakon három evezősoros gályák fedezték őket. A már idézett da Curti szerint „*ameddig a szem ellátott, a tengert ellepték vitorláik.*”¹⁰⁵

A védők a törökök érkezéséig hátralévő néhány órát imádkozással töltötték, Rodosz védőszentjének, a Phileremosi Miasszonyunk ikonját pedig a koskinoi monostorból a városba hozták. A törökök ezalatt partra szálltak a triandai öbölben, a sziget nyugati oldalán. Itt egyrészt bőséges vízforrások fakadtak, másrészt a Szent István hegy eltakarta a török táborát a rodosziak szeme elől. A johanniták nem próbálták megakadályozni a partraszállást, D'Aubusson nem engedhette meg magának a fölösleges veszteségeket. A felderítésre kiküldött török könnyűlovasság azonban elszenvedte első veszteségeit.

V.6. Előkészületek

A következő nap, május 24-én a török sereg elővonult a Szent

¹⁰⁴ IORGA hajóról tud. IORGA, 1909. 191.

¹⁰⁵ BROCKMAN, 1995. 65–66.

István hegy mögül, és bekerítette Rodoszt. Meszih pasa a hegy oldalában verte fel parancsnoki sátrát, innen jó rálátása nyílt a városra. Mivel a várost három irányból övező fal- és árokrendszerrel Meszih szinte áttörhetetlennek ítélte,¹⁰⁶ a fő súlyt az északi oldalra helyezte. Tervének kulcsát a Szent Miklós torony, illetve a hozzá vezető földnyelv jelentette. Ha sikerül a tornyot bevenni, török flotta behajózhat a kikötőbe, ezzel egyrészt meggátolja bármiféle külső segítség bejutását, másrészt fegyvereivel támogathatja az ostromot. A török szárazföldi erők számára földnyelven át megközelíthetővé vált volna a város északi oldala. Az itteni két kapu (Szent Péter és Szent Pál kapuk) valamelyikén áttörve pedig be lehetett hatolni a városba.¹⁰⁷

Ennek megfelelően Meszih a három bronz óriáslöveget az öböl nyugati, Szent Miklós toronnyal átellenes oldalán helyezte el, az ottani Szent Antal templom kertjében, kisebb ágyúival pedig minden irányból körbevette a várost. Az óriáslövegek ellen a johanniták három bombardát telepítettek a Auvergne-i palota kertjébe, ebből a szögből ugyanis elérhették a három óriáságyút. Bár megsemmisítésükre a török lövegeket védő gerendák, vesszőből font, földdel töltött kasok, stb. miatt legfeljebb közvetlen találattal lehetett esély, a kezelőszemélyzetnek okozott veszteségek is súlyosan érinthették az ostromlókat.¹⁰⁸

A tüzelés megkezdése előtt Meszih követői felszólították a várost a megadásra, az ajánlatot azonban a johanniták válasza sem méltatták.¹⁰⁹ Ezzel párhuzamosan számos kisebb – egyelőre még a falakon kívüli – csetepatéra került sor a török könnyűlovassággal. Egy ilyen összecsapásban esett el az első lovag, az Auvergne-i nyelvbe tartozó francia Murat de la Tour.¹¹⁰

V.7. Az első hét

A megadási ajánlat elutasítása után Meszih kiadta a parancsot a tüzelésre. A három nagy bronzágyú a Szent Miklós tornyot

¹⁰⁶ SIRE, 1996. 51.

¹⁰⁷ BROCKMAN, 1995. 67.

¹⁰⁸ BROCKMAN, 1995. 67.

¹⁰⁹ BRADBURY, 1996. 231.

¹¹⁰ BROCKMAN, 1995. 67.

támadta, számtalan kisebb ágyú pedig a városfalakat, tornyokat rombolta. A törökök felső szögtartományban tüzelő mozsarakkal lőtték a város lakónegyedeit is, remélve, hogy alááshatják a görög lakosság harci szellemét, kitartását.

A zömmel még az ágyúk tökéletesedése előtt épült, alapvetően középkori védművek nehezen állták az ostromot, néhány nap múlva D'Aubusson már arról számolt be III. Frigyes császárnak írt levelében, hogy a törökök kilenc tornyot megsemmisítettek, és porig rombolták a nagymesteri palotát is. Da Curti azt írta, „*a föld is remegett a lábam alatt.*”¹¹¹ A nagymester azonban – képzett mérnök és tüzer lévén – számított erre, és már előre megszervezte a védekezést. Az idősek, nők, gyermekek, és mindazok, akik nem harcoltak, biztonságba húzódhattak a város pincéibe, illetve a vár alatti kazamatákba, így a veszteségek nem voltak túl magasak. Nagyobb problémát jelentett, hogy a törökök csakhamar áttértek a gyújtógránátokra – csak a tűzoltóegységek megfeszített munkájának volt köszönhető, hogy a város nem égett porig.

A korszerű Szent Miklós torony jobban állta az ágyútüzet. A törökök az öböl nyugati partjáról kisebb ágyúkkal, valamint számszeríjászokkal és arquebúzosokkal igyekeztek megakadályozni, hogy a Szent Miklós tornyot a szárazfölddel összekötő földnyelven erősítés, fegyver és lőszer jusson az ostromlott toronyba, kevés sikerrel. A török katonák helyzete sem volt könnyű: a toronyból és a város északi faláról folyamatos keresztútúzen voltak kénytelenek harcolni. Eredményesebbek voltak viszont az óriáslövegek: a nagy bronzágyú mindegyike kb. 14 lövést adhatott le naponta (hosszú ideig tartott a csövek lehűtése tüzelés után). Kb. 300 találat – azaz mintegy hétnapi ágyúzás – után már a nyolc méter vastag falak sem bírták tovább, és a Szent Miklós torony nyugati fala leomlott.

D'Aubusson tudta, mindenáron meg kell tartania a tornyot és a földnyelvet, különben Rodosz elveszett. A nagymester minden tartalékát ide irányította: nők, civilek és katonák éjjel-nappal dolgoztak, hogy a romokat védhetővé tegyék. Sok száz méter árkot ástak ki ellenséges tűzben, felhasználták a torony omladékát,

¹¹¹ A forrást idézi: BROCKMAN, 1995. 67.

deszkákat, köveket, karókat vertek le a part melletti sekély vízben, stb. A földnyelv védelmének új parancsnoka Fabrizio Del Carretto lett. Lovagjai mellé számszerűjászokat és arquebúzosokat is kapott erősítésként.¹¹²

Meszih nem tudta kihasználni a Szent Miklós torony lerombolását. Talán meglepte a védők elszántsága, és a torony lerombolása is tovább tartott a kelleténél, mindenesetre az azonnali roham elmaradt.

1480. május 28-án Rodosz északi kapujánál bebocsátást kért egy török szökevény, a német származású tüzér és mérnök Frapanus György,¹¹³ aki korábban Konstantinápolyban, később a török hadseregben szolgált tüzerként. Meszih pasával érkezett Rodosz alá, és azt állította, keresztény hite miatt állt át a johannitákhoz.¹¹⁴ Készséggel válaszolt minden kérdésre az ostromlók létszámát, elhelyezkedését illetően: elmondása szerint a törökök 100.000 katonával rendelkeznek, van 16 nagy ágyújuk és 22 nagy kőhajító gépük.¹¹⁵ A lovagok nem bíztak a dezertőrben, D'Aubusson pedig, bár udvariasan fogadta, szoros őrizet alatt tartotta György mestert.

Június 1-én egy gabonát szállító szicíliai kereskedőhajónak sikerült átjutnia a török blokádon. A rajta utazó kb. száz katonának a védők még az élelmiszernél is jobban örültek.¹¹⁶ A török kikötőzár egyáltalán nem volt túl szoros, kijutott rajta a D'Aubusson levelét vivő futárhajó is – a nagymester 109 török hajót, és 70.000 katonát említ, valamint ágyúkat, ostromgépeket stb. Ezen felül erősítést kért a johannita rendtől, egyúttal megróttá őket hogy nem hittek a korábbi figyelmeztetéseknek. Javasolta, hogy a felmentő támadás költségeinek fedezésére három évre zálogosítsák el a rend minden jövedelmét.¹¹⁷

V.8. Az első rohamok a Szent Miklós torony ellen A törökök körülbelül tíz napi ágyúzás után indították az első

¹¹² BROCKMAN, 1995. 69.

¹¹³ BROCKMAN, 1995. 63.

¹¹⁴ BROCKMAN, 1995. 70.

¹¹⁵ BRADBURY, 1994. 231.

¹¹⁶ BRADBURY, 1994. 231., BROCKMAN, 1995. 71.

¹¹⁷ A forrást idézi: BROCKMAN, 1995. 71–72.

ostromot a Szent Miklós torony romjai és a földnyelv ellen. Ehhez számos gályát átalakítottak: eltávolították a hajók árbocait és vitorláza-tát, orrukra bástyát építettek, és – az evezősök és a szállított szpáhik védelmére – megerősített palánkkal látták el őket. Néhányat hajót kisebb ágyúkkal is felszereltek. A triandai öbölből kihajózó flottillát a lovagok felkészülten várhatták: a törökök hajnal óta folyamatos dob, kürt- és egyéb zeneszóval „jelezték” a támadást.¹¹⁸

A Szent Miklós torony romjai között elhelyezett ágyúk folyamatosan tüzeltek, amíg a törökök holttérbe nem értek (azaz elég közel ahhoz, hogy addig már ne lehessen leengedni úgy a csövét), ám komoly eredményt nem értek el – egyetlen gályát sem sikerült elsüllyeszteni vagy felgyújtani, bár a becsapódó lövedékek minden bizonnyal számos áldozatot szedtek az evezősökkel és katonákkal telezsúfolt török hajókon.

A földnyelv védői számszeríjakkal, arquebúzzokkal, és főként mindenféle gyújtóeszközzel fogadták a támadó hajókat, amint azok megkísérelték partra tenni a rajtuk szállított szpáhikat és janicsárokat. A törökök csakhamar erős keresztűzbe kerültek, kézfegyverekkel lőtték rájuk a toronyból és a földnyelvről, továbbá a város északi faláról ágyúval is.¹¹⁹ Az egyik gályát sikerült felgyújtani, ez csakhamar felrobbant.¹²⁰

A hajóikról a sekélyesbe kiugráló török gyalogosokat jelentősen hátráltatták a védők által a tengerfenékre levert karók és egyéb akadályok, számos súlyos sérülést okozva. Akiknek mégis sikerült partra vergődniük, és eközben a rájuk záporozó nyilakat, dárdákat, puska- és ágyúgolyókat is elkerülték, azokat az előnyösebb pozícióból harcoló nehézpáncélos lovagok vágták le. A nem megfelelően előkészített támadás (nem is törekedtek a meglepetésre, stb.) csakhamar kifulladt, a megmaradt gályák igyekeztek minél gyorsabban eltávolodni a földnyelvtől.¹²¹

Meszih további két ilyen, lényegében öngyilkos támadást

¹¹⁸ BROCKMAN, 1995. 73.

¹¹⁹ BROCKMAN, 1995. 73.

¹²⁰ BRADBURY, 1994. 231.

¹²¹ BROCKMAN, 1995. 73.

indított a Szent Miklós torony és a földnyelv ellen, az elsőhöz hasonló eredménnyel. Egyedül a harmadik, jún. 9-i rohamról van veszteségadatunk: dezertőrökre hivatkozva D'Aubusson és Caoursin egyaránt 600 elesett törököt említ. Ez azonban aligha jelent többet,¹²² mint hogy a támadók ezúttal is nagy árat fizettek ostobaságukért. A lovagoknak nem volt veszteségük, az elesett keresztény közembereket pedig – a kor többi ütközetéhez hasonlóan – ezúttal sem számolta senki.

V.9. Célpont: a déli fal

A Szent Miklós torony elleni rohamok kudarcát látva Meszih úgy döntött, áthelyezi az ostrom súlypontját. A korszerű és jól védhető torony helyett június 7-én nehézlövegeit a várostól dél-délkeletre vontatta állásba: innen tüzükkel hatásosan támadhatták az angol, a provence-i és az itáliai nyelv bástyáit. Nyolc nagy ágyú az itáliai falat törte, egyet pedig úgy helyezett el, hogy az elérje a kikötő keleti oldalát védő Szélmalmok Tornját, más néven Szent Angyal tornyot, amelyet a francia nyelv lovagjai védtek. A nagy ágyúk tüzét kiegészítendő a török mozsarak gyújtólövedékekkel kezdték bombázni a város délkeleti részén elhelyezkedő, sűrűn lakott zsidónegyedet.¹²³

Az itteni falak sokkal régebbiek, vékonyabbak voltak, mint az alig húsz éve épült Szent Miklós torony, így várható volt, hogy nem sokáig állják a török ágyúk tüzét. Ezt D'Aubusson is tudta, így elhatározta, mire a törökök áttörik a falat, ki kell építeni egy második védőállást is. Így tehát leromboltatta a zsidónegyed házait – ezzel egyrészt rengeteg építőanyagot nyert, másrészt tiszta, jól belőhető teret hozott létre második, természetsszerűleg jóval gyengébb állása előtt. A nagymester tervei szerint az új, árkokból,

¹²² Egyérszt a közrendű dezertőrök valószínűleg nem ismerték a pontos veszteségadatokat – az első néhány napban ezt teljesen pontosan még a vezérek sem tudhatták. Másrészt mivel a támadók jelentős része még a hajókon, illetve partra gázolás közben, a vízben kapott halálos sebet, a tengerben hanyódo, valamint a török hajókon maradt holttesteket bajos lett volna megszámolni. Arról nem is beszélve, hogy a kor egészségügyi viszonyai között a súlyos sebesültek döntő hányada belehalt sérülésébe.

¹²³ BROCKMAN,1995. 74.

palánkokból és kisebb fa – föld – kő erődökből álló védővonalat hathatósan lehetett támogatni a szomszédos provence-i bástyákról lőtt keresztűzzel is. A zsidónegyed lerombolásába, majd az új állások építésébe a város minden épkezsláb lakóját bevonták, akiket a falakon nélkülözni lehetett. Egymás mellett dolgozott apród és lovag, szerzetes és polgár, szabad és rabszolga,¹²⁴ és persze az érthetően kevésbé lelkes zsidók is.

Mialatt a lovagok tovább építkeztek, a falak egyelőre állták az ostromot. A repedéseket, kisebb omlásokat a védők éjszakánként fával, földdel úgy-ahogy kijavították, így a törökök egyelőre nem indítottak újabb rohamot. Ehelyett ostromárkok bonyolult rendszerét ásták ki, hogy a védők tüzetől takarva is a fal közelébe férközhessenek, majd ennek elkészülte után éjszakánként megkezdték a várak feltöltését. D'Aubusson aknászai sem tétlenkedtek, ellenaknákkal zavarták a törökök munkáját, illetve az ostromlók által odahordott követ éjszakánként a fal alatt ásott (és adott esetben könnyen berobbantható) alagutakon keresztül átszállították saját, épülő belső állásaik erősítéséhez.¹²⁵

Az ilyen és ehhez hasonló csellfogások azonban nem változtathatták a tényen, hogy a Rodosz lassan romhalmazzá vált. D'Aubusson Frigyesnek küldött második levelében 3.500 ágyúgolyót említ, amelyet a városra lőttek ki. Ha bárki huzamosabb ideig a falakon tartózkodott, ez azonnal magára vonta a török ágyúk tüzet – a veszteségek csökkentésére létrehozott, csengőkől és zsinórokból álló kezdetleges riasztórendszer arra ugyan jó volt, hogy az ágyúzás kezdetekor mindenki biztonságba húzódjon, ám a falak rombolását nem tudta megakadályozni.¹²⁶

V.10. A Szent Miklós torony elleni fő támadás

Miközben Meszih tüzérsege megkezdte Rodosz déli részének rombolását, a pasa nem tett le a Szent Miklós torony megszerzéséről sem. Azt remélte, az újabb, észak felől indított támadással meglepheti a délen elfoglalt johannitákat, erőik

¹²⁴ BROCKMAN, 1995. 74.

¹²⁵ BROCKMAN, 1995. 76.

¹²⁶ BROCKMAN, 1995. 76.

megosztására kényszerítve őket.¹²⁷

Június 13-án minden eddigig meghaladó erejű tűz zúdult a Szent Miklós torony romjaira, illetve a földnyelvet védőkre. A következő négy napban szakadatlanul dörögtek a török ágyúk, teljes mozdulatlanságra kárhóztatva a Rodosz északnyugati részének védőit. A nagy ostromlövegek ekkor már délen dolgoztak, de a védők lefoglalására a kisebb, faltöréshez kevésbé használható ágyúk egyébként is alkalmasabbak voltak, elsősorban nagyobb tűzgyorsaságuknak köszönhetően.

A négynapos „zárótűz” fedezete alatt a Mandraki-öböl túlsó partján a törökök felkészültek a támadásra. Befejezték a már korábban elkezdett fatorony építését, amelyből számszerűségeik és lövészeik biztos fedezékből tarthatták tűz alatt a földnyelv védőit. Továbbá a Trianda-öbölből szárazföldön ideszállított faanyagból hatalmas pontonhidat építettek a Mandraki-öblön keresztül. A híd elég széles volt hozzá, hogy hat ember egymás mellett elférjen rajta – erre feltehetően a megfelelő szerkezeti stabilitás miatt is szükség volt. A hidat a szárazföldön telepített csigasorok, illetve egy, a torony lábánál június 17-én éjjel kidobott nagy horgony segítségével vontatták volna pozícióba.¹²⁸ Ám a horgonyt még az éjszaka folyamán felszedte egy Roger Jervis nevű angol tengerész – a sötétben közelítő török hajó evezőcsobbanásait hallva gyanút fogott, majd okosan megvárva, míg a törökök távoznak, lemerült, és a kötelet követve megtalálta a horgonyt. Amikor bemutatta a zsákmányát a nagymesternek, D’Aubusson egy zacskó arannyal jutalmazta bátorságát.¹²⁹

Június 18-ának viharos éjjelén a török flotta (30 gálya, kb. tucatnyi, kereskedelmi hajóból átalakított nehéz csapat szállító és

¹²⁷ BROCKMAN, 1995. 74.

¹²⁸ A Bradburrynél szereplő part-földnyelv pontonhíd, és egy erről leágazó (?) kisebb híd a Szent Miklós torony felé (*‘The Turks constructed a bridge from the shore to the mole, with a swing pontoon aimed again at St. Nicholas...’*) valószínűtlenül bonyolultnak tűnik. Valószínűbb, hogy egy híd épült, amelyet a földnyelvnek irányoztak – mint látni fogjuk, a Szent Miklós toronyhoz döntően hajón szállították az ostromra kijelölt egységeket. BRADBURY, 1994. 231.

¹²⁹ BROCKMAN, 1995. 76.

ellátó-hajó, valamint számos kisebb jármű) felsorakozott az Akra Milos fok mögött, párhuzamosan pedig megkezdték a híd pozícióba helyezését, horgony híján csákyákkal és evezőkkel.¹³⁰ A vihar és az eső elrejtette őket a védők szeme elől, ugyanakkor a Mandraki-öböl vize kellően csendes maradt a kényes művelethez.

A pontonhíd már-már elérte a földnyelvet, kb. 15 három evezősoros gálya pedig méterekre megközelítette a toronyt, amikor a johanniták észrevették a sötétből kibontakozó támadókat és riadót fújtak. A francia nyelv bástyáin és a nagymester palotája előtt¹³¹ elhelyezett ágyúk tüzet nyitottak, a földnyelvet védő Fabrizio Del Carretto és katonái pedig fegyverrel a kézben várták a törököket.¹³² A jól felszerelt janicsárok és szpáhik főleg a pontonhídon keresztül támadtak, míg a hajók főképp könnyűfegyverzetű fél-reguláris harcosokat (azabok stb.) szállítottak. Del Carretto lovagjai közelharcba bonyolódtak a földnyelvet és a torony romjait mindkét irányból támadó törökökkel – D’Aubusson pedig, átlátva Meszih szándékait, nem vezényelt ide erősítést a déli városrészből, viszont unokaöccsével, Antoine-nal együtt a helyszínre sietett, és maga is bekapcsolódott a küzdelembe.

A francia bástyák tüzéinek csakhamar sikerült több találattal először bemérni, majd néhány sortűzzel szétlőni a Mandraki-öblöt átszelő pontonhidat.¹³³ A hídon átvonuló janicsárok legnagyobb része vízbe fulladt, a partra kapaszkodókkal pedig a védők végeztek. Mostanra a romos Szent Miklós torony körül csoportosuló török hajókat is sikerült megállítani, részben ágyútűzzel, részben gyújtóhajók bevetésével. Négy gálya, valamint több, fegyverrel és lőszerrel megrakott szállítóhajó elsüllyedt, a többi egyelőre kitartott.¹³⁴

A harc azonban még korántsem ért véget, a megmaradt hajókról

¹³⁰ BROCKMAN, 1995. 76.

¹³¹ SIRE, 1996. 53.

¹³² A védők éjszakára sem vették le páncéljukat, így eséllyel szállhattak szembe a túlerővel. BROCKMAN, 1995. 78.

¹³³ Nem tudni, a híd összeomlásában mekkora szerepe volt a rárohanó katonák súlyának, illetve a futásuk által keltett rezgéseknek, rázkódásnak. Természetesen az ágyútűz volt a döntő.

¹³⁴ BROCKMAN, 1995. 78.

sorra özönlöttek a támadók a földnyelvre. A közelharcot a falakról már nem tudták sem ágyútűzzel, sem kézfegyverekkel támogatni. Ne feledjük, éjszaka volt, a török hajók pedig – tanulva eddigi veszteségeikből – valószínűleg közel húzódtak a parthoz, így a bástyák ágyúi nem lőhettek rájuk saját katonáik veszélyeztetése nélkül. A lovagok fegyverzet- és harcmodorbéli fölénye lassan érvényesült, a győzelem azonban még messze volt.

A küzdelem hevében egy repesz leverte D'Aubusson fejéről a sisakot, egy másik megölte a mellette álló katonát.¹³⁵ Del Carretto könyörgött a nagymesternek, hogy keressen biztonságosabb helyet: „*Ott a helyem, ahol baj van. Ha meghalok, aggódhatsz majd a saját, és nem az én jövőm miatt - hangzott a válasz.*”¹³⁶

A harc egészen június 19-én reggelig, körülbelül 10 óráig tartott. A törökök rendkívül súlyos veszteségeket szenvedtek, emberben és anyagban egyaránt. A pontonhíd pusztulásakor vízbe fulladtakkal együtt a halottak és eltűntek száma elérte az 1.000 főt.¹³⁷ Az elesettek között volt Ibrahim bej, a szultán egyik veje, és Merlah bej, a gályák parancsnoka is. A török dezertőrök 2.500 fős veszteséget említettek, bár ez valószínűleg erős túlzás. Guillaume Caoursin szerint az öböl három napig tele volt az elesett törökök holttesteivel – a lehetőséget kihasználva számos rodoszi katona hullarablással egészítette ki zsoldját.¹³⁸

V.11. Az ostrom második szakasza – Kísérletek a vár feladására
A Szent Miklós torony elleni rohamok kudarca után átmenetileg gyengült a török nyomás. A tüzérségi bombázás mindenesetre folytatódott, és ez a falak rombolása mellett kikezdte a védők lelki tartását is. Két zsoldost dezertálási kísérlet miatt a nagymester felakasztatott, két itáliai lovag pedig egy szultáni hadsereg érkezéséről szóló – mint később kiderült, téves – hírral megkereste az itáliai Gian Maria Filelfót, D'Aubusson titkárát, aki a hírektől

¹³⁵ BRADBURY, 1994. 229.

¹³⁶ *'If I should be killed, you will be able to worry about your own future, and not about mine.'* Idézi: BROCKMAN, 1995. 78.

¹³⁷ HALLAM, 1989. 339.

¹³⁸ A forrást idézi: BROCKMAN, 1995. 79.

megrettenve az erőd feladását javasolta a nagymesternek. D'Aubusson ezt elutasította, emlékeztetve rá, milyen sors vár azokra, akik a vár feladását fontolgatják. Hasonlóan tömör (bár udvariasabb) elutasításban volt része Szulejmán bejnek, Meszih pasa követének is, aki azt ajánlotta, hogy Rodosz megmaradhat johannita birtoknak, azonban a szultán hűbéreseként.¹³⁹

Még egy átadási kísérletről tudunk, ez két zsoldos, bizonyos Pizzio és Gianni nevéhez fűződik. Ők még a nagymester megmérgezését is fontolgatták, hogy ilyen áron vessenek véget az ostromnak, és mentsek saját életüket. Tervükbe beavatták a titkárt, Filelfót is, aki először megvárta, míg minden részlet tisztázódik, majd jelentette az ügyet D'Aubussonnak. Mind Pizziót, mind Giannit halálra ítélték, ám az ítélet végrehajtására végül nem került sor – a vesztőhelyre vezető úton a feldühödött tömeg mindkettejüket meglincselte.¹⁴⁰

György mestert is utolérte sorsa. A johanniták kezdettől fogva gyanakodtak rá. Bár őrei egy pillanatra sem tágítottak mellőle, úgy tűnik, valahogy mégis kapcsolatot tudott tartani az ostromlókkal, bár erre egyértelmű bizonyítékunk nincsen. György mester mint tüzérségi szakember, természetesen gyakran tett javaslatokat a lövegek elhelyezésével, célpontválasztással stb. kapcsolatban. A johannitáknak pedig kisvártatva szemet szűrt,¹⁴¹ hogy minden változtatásra, amit György mester javasol az ágyúk elhelyezésében, a török tüzérség szinte azonnal reagált, és ugyanolyan pontos tűzzel igyekezett lefogni az új johannita állást, mint a régit.¹⁴² György mestert tehát kivallatták, és miután részletes beismerő vallomást tett, felakasztották.¹⁴³

¹³⁹ BROCKMAN, 1995. 81.

¹⁴⁰ BROCKMAN, 1995. 79–80.

¹⁴¹ Az is segítségükre volt ebben, hogy a törökök nyilvánosságukon belüli levelekben többször utaltak rá, hogy György mester áruló. BROCKMAN, 1995. 80.

¹⁴² BRADBURY, 1994. 231.

¹⁴³ Nincs egyértelmű bizonyítékunk, hiszen a kínzás hatására tett vallomások nem tekinthetők annak, a kortársak mindenesetre nem kételkedtek György bűnösségében. BROCKMAN, 1995. 82.

V.12. Előkészületek a zsidónegyed elleni támadásra

1480. június 24-én Rodosz védői a szokásosnál is nagyobb pompával ülték meg Keresztelő Szent János ünnepét – az ostromlók ezt érdekes módon úgy értelmezték, hogy bizonyára egy felmentő hadsereg közeledtének örülnek.¹⁴⁴ E vélekedésüket az is alátámasztotta, hogy Benedetto della Scala parancsnoksága alatt befutott Rodosz kikötőjébe a Palomari nevű karakk, fedélzetén veronai pikásokkal és arquebúzosokkal.¹⁴⁵ A védők számára a maroknyi fegyveresnél sokkal fontosabb volt a bizonyosság, hogy a török flotta – főképp az előző rohamok során elszenvedett veszteségei miatt – nem képes hermetikusan lezárni a kikötőt. A törökök is kaptak erősítést, Szíriából két, janicsárokkal megrakott szállítóhajó érkezett.¹⁴⁶

Ahogy az itáliai nyelv, illetve a zsidónegyed falai egyre romosabbá váltak, a törökök fokozatosan közelebb hozhatták ágyúikat a városhoz – a védőknek nem volt már honnan lőni rájuk, és a lőszer is fogytán volt. Az oda hullott faltörmelék, és a török aknászok munkája miatt a város délkeleti falát védő árok mostanra félig betemetődött. Bár a torony még állt, az itáliai nyelv falait lényegében lerombolták a török ágyúk.¹⁴⁷

Az itáliai nyelv szétlőtt fala mögött azonban, a zsidónegyed helyén kiépített belső állásrendszer július harmadik hetére lényegében elkészült. Egy mély, körkörös árok mögött húzódott egy gerendavázis, föld–homok–kőtörmelék alapú erődítés, emögött egy körülbelül hatvan centiméter vastag kőfal. Az új állások lezárták az itáliai fal helyén tátongó rést. Az erődítések előtt húzódó térséget a johanniták bőségesen ellátták mindenféle csapdával (álcázott árkok, beásott karók, elrejtett görögtüzes edények, ezrével alkalmazott vassulyom stb.) is, hogy szétzilálják a közelítő ellenség harcrendjét.

Más módja is akadt a visszavágásnak. Egy holdtalan éjszakát kihasználva néhány itáliai lovag a várból kilopakodva rajtaütött a

¹⁴⁴ Az epizód mindenesetre jól jelzi, a török felderítés mennyire nem volt képes információt szerezni a városban történekről.

¹⁴⁵ BROCKMAN, 1995. 82.

¹⁴⁶ BROCKMAN, 1995. 82.

¹⁴⁷ BROCKMAN, 1995. 82.

falak közelébe települt török ágyúállásokon. A tüzeiket levágták, az ágyúkat beszegezték, a lövegeket védő gerenda-erődítéseket felgyújtották, majd a török tüzeik fejét lándzsáik hegyére tűzve sikeresen visszatértek.¹⁴⁸ Noha engedély nélküli, meggondolatlan akciójuk súlyos veszedelembé sodorhatta volna a védőket, a nagymester megbocsátott nekik.¹⁴⁹

A johanniták minden lehetséges eszközt megragadtak a védekezésre. A legkülönösebb ezek közül valószínűleg az az ódivatú *trebuchet* hajítógép volt,¹⁵⁰ amelyet a védők a város északi falánál, a kapu melletti toronyban állítottak fel. Azért itt, mert az ostromlók ágyúi itt nem érték el a hajítógép hatalmas faszerkezetét, a *trebuchet* lőtávolsága viszont bőségesen elegendő volt a déli falat veszélyeztető török állások rombolására. A hajítógépnek – morális hatása mellett¹⁵¹ – óriási előnye volt, hogy nem fogyasztotta az amúgy sem túl bőséges lőporkészleteket, továbbá kezelése nem igényelt különösebb szakértelmet sem.¹⁵²

V.13. A döntő roham

A város délkeleti falának ötötheti lövetése után Meszih érkezettnek látta az időt az általános támadásra. A meglepetésnél fontosabbnak vélte a védők lelki tartásának további gyengítését – a roham előtti nap, július 27-én reggel megverette a dobokat, megfúvatta a sípokat, és az éktelen zenebona egész nap folytatódott. A lovagok harsonákkal, kürtökkel válaszoltak a kihívásra. Minden épkézláb ember fegyvert fogott, és a legkiválóbb lovagok parancsnoksága alatt megszállták a védővonalat a falban ütött réssel szemben, illetve a rés két oldalán a többé-kevésbé még épen maradt

¹⁴⁸ BRADBURY, 1994. 231.

¹⁴⁹ BROCKMAN, 1995. 83.

¹⁵⁰ Anderson, 1980. 281.

¹⁵¹ A mázsás kölövedékek mindenképp látványos pusztítást végeztek, függetlenül attól, eltalálták-e a kijelölt célt vagy sem. A bizonyosan apokaliptikus hatású telitalálatok mellett ugyanis a *trebuchet* pontatlan lövései jó eredménnyel rombolták a föld-erődítéseket is, míg az ágyúgolyók, ha földsáncba csapódtak, lényegében ártalmatlanok voltak.

¹⁵² BROCKMAN, 1995. 81.

falrészeket, a Provence-i és az itáliai nyelv bástyáit.¹⁵³

Az éjszakát kihasználva Meszih valamennyi ágyúját átcsoportosította a délkeleti falban tátongó részhez, és olyan sűrű tüzet zúdított a rés két oldalán álló falakra, bástyákra, hogy azok védői – egy-egy örszem kivételével – kénytelenek voltak elhagyni állásaikat, és lent, az árkokban menedéket keresni. Ennek háttérében az állhatott, hogy ha a már igen romos falak, bástyák közül újabb omlana össze az ágyútűz hatására, legalább védői ne pusztuljanak ott. Ágyútűzben a törökök sem tudtak rohamozni, tehát a tüzelés befejeztével a katonák újra elfoglalhatták állásaikat a rés két oldalát fedező bástyákon, falakon.

A törökök nyílvevesszőkön belőtt üzenetekben tudatták, Meszih pasa felvonatta a fekete lobogót, azaz a városban senkinek sem fognak irgalmazni. A lovagokat karóba húzzák, a városlakókat kiirtják vagy eladják rabszolgának. Napkeltével befejeződött a tüzelés. Majd rövid szünet után egyetlen ágyúlövés adta meg a jelt a rohamra. Az első hullámban bevetett könnyűfegyverzetű gyalogság a védők heves tüzeiben átkelt a félig-meddig már feltöltött várárkon, és a fal helyén magasodó törmeléken. Sokan közülük létrákat, kampókkal ellátott köteleket cipeltek, hogy megkönnyítsék az előrehaladást az utánuk jövőknek. Mások fáklyákkal rohamoztak, hogy felgyújtsák a zsidónegyed helyén kiépített belső erődítések fa alkatrészeit, a palánkokat stb. Súlyos veszteségeik dacára az első hullám katonái hamar elérték az itáliai nyelv romos bástyáját, elűzték az védőket, akik az árkokból kikászálódva csak most foglalták volna el állásaikat a bástyán, és kitűzték a szultáni lobogót.¹⁵⁴

Majd megindultak előre a janicsárok is. Zárt alakzatukat nem törték meg a védők által rájuk zúdított nyilak, dárdák, puska- és ágyúgolyók, de még a lábuk alatt robbanó löporos, illetve görögtüzes csapdák, kisebb aknák sem. Dacára a balszárnyukról, a Provence-i nyelv bástyájáról lőtt keresztűznek, egyre közelebb és közelebb értek a belső védővonalhoz. Mostanra Meszih pasa pontosan felmérhette a zsidónegyed helyén kiépített állásokat –

¹⁵³ BROCKMAN, 1995. 83.

¹⁵⁴ BROCKMAN, 1995. 85.

támadási terve feltehetően a könnyűfegyverzetűek által „előkészített” helyzetben a janicsárok rohamára épült.

A harctér majdnem pontosan félhold alakú volt. A félhold ívét nyugatról kelet felé haladva Provence-i nyelv bástyája, majd a fal eredeti helyénél beljebb húzódó ideiglenes védőállások, végül az itáliai nyelv félig lerombolt bástyája jelentették. D’Aubusson feltehetően a félhold két szára közé akarta becsalogatni az ostromlókat, ahol aztán a két szárnyon elhelyezkedő tornyokból megsemmisítő keresztűz alá veheti majd őket.

Legelőször az itáliai bástyán lengő szultáni zászlót kellett eltávolítani, mielőtt látványa megtörné a védők ellenállását. A nagymester körülbelül tucatnyi lovag, néhány zsoldos, és három zászlótartó apród élén személyesen rohant fel a bástyához vezető fal tetejére, és – egyik párbajt a másik után vívva a szűk helyen szinte egyesével előrenyomuló törökökkel – megakadályozta, hogy az elfoglalt bástyán keresztül a támadók a fal tetején végighaladva bejussanak a város belsejébe.¹⁵⁵ A teljes páncéltatban harcoló lovagok hamar levágták a fal tetején velük szembeszálló könnyűfegyverzetű török harcosokat, letaszították a szultán zászlaját, ezután „csak” a falat bentről és kintről rohamozó törököket kellett visszatartaniuk. Hogy embereit buzdítsa, D’Aubusson parancsot adott a magukkal vitt zászlók kitűzésére – a szultáni jelvény helyén csakhamar ott lengett a Szent Kereszt, Keresztelő Szent János és a Miasszonyunk lobogója.

Lent, a „félhold” közepén egyre elkeseredettebbé vált a küzdelem. A megérkező janicsárok összetorlódtak a belső védőállások előtt; olyan sűrűn álltak, már egymást akadályozták a harcban. Erre a tömegre pedig egyik sortüzet a másik után lőtték a Provence-i nyelv bástyájából a védők íjászhai és arquebúzosai. Tucatjával hullottak a janicsárok, néhányuknak azonban így is sikerült bejutni a zsidónegyed megmaradt részébe, ahol aztán fékevesztett gyilkolásba kezdtek.¹⁵⁶

¹⁵⁵ SIRE, 1996. 54.

¹⁵⁶ Számukat D’Aubusson háromszázra teszi. (BROCKMAN, 1995. 89.), ez azonban nyilvánvalóan túlzás. Ha ennyien bejutottak volna a védővonal mögé, a város belsejébe, az minden bizonnyal Rodosz elestét jelentette volna. A

Az itáliai fal tetején D'Aubusson és lovagjai egyelőre tartották magukat. A már négy sebből vérző, idősödő nagymester (ne feledjük, ekkor 57 éves volt!) hibázott, és egy hatalmas termetű janicsárnak sikerült átdöfnie a mellvértjét. A lándzsa D'Aubusson jobb tüdejébe fúródott – miközben hátravitték, talán látta még, amikor a „félhold” belsejében harcoló törökök megfutamodtak.

A roham mostanra elvesztette minden lendületét. A csatateret százával borították az elesett törökök holtteste, gátolva bajtársaikat az előrenyomulásban. A belső védővonal egyelőre kitartott, a Provence-i bástyáról folyamatosan lötték az összetorlódott janicsárokat, a másik szárnyon pedig D'Aubusson lovagjainak sikerült megvédeniük az itáliai falat. Az első hullámot alkotó könnyfegyverzetű csapatok pánikba estek, ám hátrálás közben beleütköztek a janicsárokba – a törökök egymást gyilkolva kavargottak a johanni-ták állásai előtt.

V.14. Ellentámadás és győzelem

A nagymester unokaöccse, Antoine D'Aubusson kihasználta a lehetőséget. Vezetésével a védők fergeteges ellentámadást indítottak, szétverték a „félhold” belsejében összekeveredett ostromlókat, elfoglalták az előretolt muszlim ágyúállásokat, s egészen a török táborig üzték, hajtották az ellenséget. A rengeteg fegyver, sátor, állat és egyéb zsákmány mellett Meszih parancsnoki sátrából kezükbe került a szultáni zászló is.

A győzelem után a johanniták a törökök váratlan megfutamodását Szűz Mária és Keresztelő Szent János közbenjárásának tulajdonították. Caoursin szerint az ellenség azt látta, hogy *„megjelent az égen egy ragyogó arany kereszt, felette a Szent Szűz, lándzsával és pajzsával a kezében. Mögötte pedig egy kopott fehér ruhába öltözött férfi tűnt fel, ragyogó páncélatú katonáktól kísérve. A törökök annyira megrémültek a látványtól,*

johannitáknak az ostrom kezdetén sem volt 3.500-nál több katonájuk. Ennek jelentős része az eddigi harcokban meghalt vagy harc képtelenné vált, a megmaradtak pedig a délkeleti falnál verekedtek – ha ilyen helyzetben háromszáz töröknek sikerül a védők hátába kerülnie, az minden bizonyos végzetes lett volna.

hogy mozdulni sem tudtak.”¹⁵⁷

A valódi okok ennél jóval összetettebbek. A zsidónegyed elleni döntő támadás török források szerint azért nem járt sikerrel, mert noha a harcosokat hajtotta a gazdag zsákmány reménye, Meszih pasa megtiltotta a fosztogatást, arra hivatkozva, hogy a városban talált minden érték Mehmed szultánt illeti.¹⁵⁸ A könnyűfegyverzetű, fél-reguláris csapatok számára hiányzott tehát az igazi motiváció. A sereg heterogenitása is számos gyengeséget hordozott magában, a besorozott macedón, albán, szerb és egyéb keresztény származású katonákat nem hajtotta előre a Próféta dicsősége, a törökök oldalán harcoló görögök pedig – noha igencsak utálták a latin eredetű lovagrendet – nem voltak hajlandók a végsőkig harcolni az ügyért.¹⁵⁹

V.15. Mérleg

A veszteségeket csak becsülni lehet. Da Curti 3.000, D’Aubusson és Caoursin egyaránt 3.500 török halottat említ, de az eddigiekhez hasonlóan ez a szám is túlzásnak tűnik. Az elfogott török dezertőrök körülbelül 9.000 halottról és 15.000 sebesültről számoltak be.¹⁶⁰ Caoursin itt nyilván túloz, az ő adatai szerint a török hadseregnek csak a véres vesztesége lett volna kétszer akkora, mint amekkora valójában az egész támadó erő volt. Annyi mindenesetre bizonyos, hogy – különösen, ha a hosszabb ostromok alatt szinte elkerülhetetlen járványokat is figyelembe vesszük – a muszlim hadsereg létszáma körülbelül egynegyedét,¹⁶¹ flottája körülbelül 20%-át, és teljes tüzéréjét elvesztve lényegében megsemmisült.

A védők veszteségeiről csak részadatokat tudunk. Az angol nyelv 14 lovagjából 7 elesett, egy súlyosan megsebesült.¹⁶² A zsidónegyedbe betört törökök elleni harcban a johanniták Da Curti

¹⁵⁷ HALLAM, 1989. 337. A jelenség minden bizonnyal az itáliai falra felvont lovagrendi zászlókkal függ össze.

¹⁵⁸ HALLAM, 1989. 339.

¹⁵⁹ BROCKMAN, 1995. 88.

¹⁶⁰ HALLAM, 1989. 337.

¹⁶¹ BROCKMAN, 1995. 89.

¹⁶² BRADBURY, 1994. 231.

szerint húsz embert vesztek, ebből tíz volt lovag – itt esett el a Johan von Aue, a német nyelv *baillivusa* is. A krónikások 231 elesett lovagról számolnak be,¹⁶³ ehhez jönnek még a közkatonák, fegyverhordozók, zsoldosok, a helyi milícia és a polgári lakosság veszteségei. A Szent Miklós torony és az itáliai fal romokban hevert, a védművek legnagyobb része súlyosan megrongálódott. A város körüli területeket először maguk a rodosziak égették fel, hogy ne jusson az ostromlók kezére, majd a visszavonuló török csapatok pusztították el, ami megmaradt.¹⁶⁴

A 89 napon¹⁶⁵ át tartó ostrom végeztével a török sereg további tíz napig maradt még Rodoszon. A johanniták nem háborgatták őket, a lovagoknak sem erejük, sem kedvük nem volt a további harchoz. Miután a katonák hajóra szálltak, és a megmaradt hadfelszerelést is berakodták, Meszih flottája 1480. augusztus 7-én hagyta el a szigetet.

Ugyanezen a napon két hajó érkezett Rodosz kikötőjébe, IV. Sixtus pápa és Nápolyi Ferdinánd zászlaja alatt. Néhány lövés váltottak a távozó törökökkel, majd bevitorláztak a város kikötőjébe. Az erősítésként hozott katonákkal együtt érkezett Francesco Aversano, a pápa követe is. Sixtus levélben üzent D'Aubusson-nak, hogy amennyiben tizenöt napon belül nem érkezik válasz az ostrom befejeződéséről, nagy segélyhadat küld, és

¹⁶³ BROCKMAN, 1995. 89–90. A zsidónegyedbe betört törökök számát a johannita veszteség alapján becsülhetjük meg. Feltételezhető, hogy török behatolók között janicsárok többségben voltak a könnyűfegyverzetűekhez képest (ti. jobb páncélatuk révén nekik nagyobb esélyük volt élve átjutni a védők tűzzáporán és a lovagok által védett falon). A védők közül a lovagoknak teljes páncélatuk volt, és sokkal jobban ismerték a terepet is. A törökök minden bizonnyal egyesével, illetve kisebb csapatokban jutottak be a zsidónegyedbe, míg a johanniták szervezett ellentámadást indítottak felszámolásukra – a szétszórtan harcoló-gyilkoló törökök ellen tehát minden esetben biztosnak látszik a helyi erőfölény. Mindezek alapján én körülbelül 1:3-as veszteségarányt tartok valószínűnek, összesen tehát 60–70 török juthatott be a város belsejébe. Fontos azonban leszögezni, hogy ez minden bizonnyal kisebb csapatokban, és nem egyszerre történt, különben felszámolásuk sokkal nagyobb veszteségekkel járt volna, ha egyáltalán sikerül.

¹⁶⁴ BROCKMAN, 1995. 90.

¹⁶⁵ SIRE, 1996. 54.

Rodosz védelmében kiüríti a pápai kincstárat. Nem tudjuk, a súlyosan sebesült nagymester válaszolt-e a „nagylelkű” ajánlatra.¹⁶⁶

Bár eleinte úgy tűnt, halálán van, D'Aubusson felépült sebeiből, és nyolcvanestendő koráig állt a johannita lovagrend élén. 1503. június 30-án halt meg.¹⁶⁷

VI. Az ostrom közvetlen következményei

A szultáni sereg kudarcában döntő szerepe volt, hogy Mehmed túl sok fronton próbált egyszerre háborút viselni. Ekkor az Otranto és Rodosz elleni támadások mellett török csapatok harcoltak Magyarországon, az Al-Dunánál és Perzsiában is. Egyszerűen nem maradt elegendő erőforrás Rodosz bevételehez. Ezt a szultán is belátta, ti. Meszih pasának a kudarc után nem selyemzsinórt küldött, hanem kinevezte Gallipoli kormányzójává.¹⁶⁸ 1481-ben Mehmed személyesen akarta vezetni a Rodosz elleni újabb támadást, de május 3-án meghalt.

A johanniták is tanultak a ostromból. D'Aubusson nagymester már közvetlenül a győzelem után hozzáfogott a falak kijavításához és megerősítéséhez. Sokszögletű védműveket építtetett a falakhoz, ezekről a védők ágyúi nagyobb kilövési szöggel, így sokkal eredményesebben tüzelhettek. Az építkezés különlegessége, hogy ezek a védművek nem európai minták alapján épültek, mert Európában ekkor még nem voltak ilyenek, hanem D'Aubusson személyesen tervezte őket, korábbi matematikai és mérnöki tanulmányai, valamint az ostrom tanulságai alapján.¹⁶⁹

¹⁶⁶ BROCKMAN, 1995. 91.

¹⁶⁷ BROCKMAN, 1995. 90., 105.

¹⁶⁸ HOUSLEY, 1992. 228.

¹⁶⁹ HOUSLEY, 1992. 229.

RÖVIDÍTÉSEK ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- ANDERSON**
1980 ANDERSON, William: *Castles of Europe*. London, Ferndale Edition, 1980.
- BRADBURRY**
1994 BRADBURRY, Jim: *The Medieval Siege*. [Woodbridge], The Boydell Press, 1994.
- BRICE**
1981 BRICE, William C. (ed.): *An Historical Atlas of the Islam*. Leiden, E. J. Brill, 1981.
- BROCKMAN**
1995 BROCKMAN, Eric: *The Two Sieges of Rhodes: The Knights of St. John at War 1480-1522*. New York, Barnes&Noble, 1995.
- DUDAR**
1991 DUDAR Tibor (szerk.): *Történelmi világtalasz*. Budapest, Kartográfia, 1991.
- DUFFY**
1996 DUFFY, Christopher: *Siege Warfare. The Fortress in the Early Modern World. 1494-1660*. London – New York, Routledge, 1996.
- DUPUY**
1998 DUPUY, Mark: 'An Island Called Rhodes' and the 'Way' to Jerusalem: Change and Continuity in Hospitaller Exordia in the Later Middle Ages.' In.: NICHOLSON, Helen (ed.): *The Military Orders*. Vol. 2. Welfare and Warfare. Aldershot – Brookfield (USA) – Singapore – Sydney, Ashgate, 1998. 343-348.
- ENC. BRIT.**
1883 ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA. Ninth Edition. Vol. 20. Edinburgh, Adam and Charles Black, 1883.
- ENC. BRIT.**
2000 Britannica CD 2000 Deluxe Edition. ENCYCLOPAEDIA BRITANNICA Inc. 2000.

- HALLAM**
1989 HALLAM, Elizabeth (ed.): *Chronicles of the Crusades*. New York, Weidenfeld and Nicholson, 1989.
- FÉNYES**
1854 FÉNYES Elek: *A török birodalom leírása*. Pest, Heckenast Gusztáv, 1854.
- FODOR – HEGYI – IVANICS**
1993 FODOR Pál – HEGYI Klára – IVANICS Mária: *Török és tatár hódítók*. Budapest, Kossuth, 1993.
- HOOPER – BENNETT**
1996 HOOPER, Nicholas – BENNETT, Matthew: *Cambridge Illustrated Atlas of Warfare. The Middle Ages 768–1487*. Cambridge, Univ. Press, 1996.
- HOUSLEY**
1992 HOUSLEY, Norman: *The Later Crusades. From Lyons to Alcazar, 1274–1580*. Oxford, Univ. Press, 1992.
- HOUTSMA**
1936 HOUTSMA, M. Th. und andere: *Encyklopädia des Islam*. Band III. Leiden – Leipzig, E. J. Brill – Otto Harrasowitz, 1936.
- İNALCIK**
1994 İNALCIK, Halil: *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300–1600*. 2nd Impression. London, Phoenix, 1994.
- IORGA**
1909 IORGA, Nicolae: *Geschichte des Osmanischen Reiches*. Zweiter Band. Gotha, Perthes, 1909.
- KEEN**
1999 KEEN, Maurice (ed.): *Medieval Warfare*. Oxford – New York, Oxford Univ. Press, 1999.
- MATUZ**
1994 MATUZ, Josef: *Das Osmanische Reich. Grundlinien seiner Geschichte*. 3. Auflage. Darmstadt,

1994. (*Wissenschaftliche Buchgesellschaft* 10.)
- MOLIN**
2001 MOLIN, Kristian: *Unknown Crusader Castles*. New York – London, Hambledon and London, 2001.
- NICOLLE**
1996 NICOLLE, David: *Medieval Warfare Sourcebook*. Vol. 2: Christian Europe and its Neighbours. London, Arms and Armour Press, 1996.
- PIRI**
1988 PIRI reis: *Kitab-i Bahriye*. Edited by Erturgul Zekai Ökte. Istanbul, The Historical Research Foundation, Istanbul Research Center, 1988.
- RILEY-SMITH**
1995 RILEY-SMITH, Jonathan (ed.): *The Oxford Illustrated History of the Crusades*. Oxford – New York, Oxford Univ. Press, 1995.
- RUNCIMAN**
1999 RUNCIMAN, Steven: *A kereszties hadjáratok története*. Ford.: Bánki Vera, Nagy Mónika Zsuzsanna. Budapest, Osiris, 1999.
- SHAW**
1976 SHAW, Stanford: *History of the Ottoman Empire and modern Turkey*. Vol. I. Cambridge – London – New York – Melbourne, Cambridge Univ. Press, 1976
- SINGER**
1905 SINGER, Isidore (ed.): *The Jewish Encyclopedia*. Vol. X. New York – London, Funk and Wagnalls Company, 1905.
- TÖRÖK – LEGEZA**
1999 TÖRÖK József – LEGEZA László: *Máltaiak*. Budapest, Mikes, 1999.